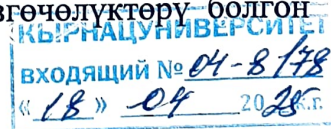

Рыскулов Канатбек Кадыркуловичтин 07.00.02. – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн сунушталган “Эгемендүү Кыргыз Республикасынын саясий өнүгүүсүнүн тарыхы (1991-2010жж.)” деген темадагы кандидаттык диссертациясынын кол жазмасына расмий оппонент, тарых илимдеринин доктору, профессор **Ормушев Асан Сулаймановичтин**

Пикири

1. Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын эгемендик жылдарындагы тарыхын өлкөнүн саясий, экономикалык түзүмүн кескин өзгөрүүлөргө алып келген татаал жана карама-каршылыктуу окуяларга бай, изилдөө жүргүзүүдө бир катар кайчы пикирлерди жаратып келе жаткан өткөөл мезгил катары кароого болот. Андыктан, изилдөөгө алынып жаткан мезгилдин мыйзам ченемдүүлүгү илимий негизде так аныктоого муктаж. Демек, эгемендүүлүк доордун саясий тарыхына терең талдоо жүргүзүүдө, тарыхый булактардагы маалыматтардын аныктыгын, чындыгын салыштырып, тарыхый окуялардын түпкү маңызын, себебин аныктоо Кыргыз тарыхнаамасындагы актуалдуу маселелерден болуп саналат. Изилденип жаткан мезгилдин саясий тарыхына талдоо жүргүзүүдө, эл аралык уюмдардын, илимпоздордун, байкоочулардын, мамлекеттик органдардын пикирлерин жана көз караштарын эске алуу аркылуу так илимий жыйынтыктарды чыгаруу маселеси актуалдуу экендиги талашсыз.

Арийне, Кыргызстандын каралып жаткан мезгилдеги коомдук-саясий өнүгүүсү бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Эгемендик жылдарында Кыргызстандын тарыхында алгачкы улуттук мамлекеттик жаңы башкаруу институттарынын түптөлүшү (президенттик институт), шайлоо системасынын өзгөрүшү, Конституциянын кабыл алынышы, көп партиялуу түзүлүштүн калыптана башташы, улуттук мамлекеттик символдордун кабыл алынышы ж.б. жалпы эле саясий системадагы реформалар Эгемендүү Кыргыз Республикасынын саясий тарыхынын өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү болгон

жана алар тарыхчылар гана эмес, жалпы эле коомдук илимдердин өкүлдөрү тарабынан ар тараптуу изилдөөгө алынуусу зарыл.

Ошого карабастан, каралып жаткан мезгил өлкөнүн саясий, социалдык-экономикалык тармагында кризистик кырдаалды, карама-каршылыктарды жаратып, элдик революциянын чыгышына, эки президенттин үй-бүлөлүк, кландык башкаруу бийлигин кулатып, эл аралык тарыхта болуп көрбөгөн саясий окуянын жаралышын күбөлөндүргөн окуялар менен өзгөчөлөнөт. Кыргызстандын саясий турмушунда оппозициялык күчтөрдүн жаралышы гана эмес, нааразычылыкты билдирүүнүн түрлөрү катары кызмат аткарган митинг, пикет, ачарчылык сыяктуу саясий күрөштүн жаңы ыкмаларынын жаралышы, өз алдынча изилденип, илимий бааланууга муктаж. Диссертант ушул маселелер боюнча изилдөө ишин жүргүзгөн.

2. Диссертациялык ишке коюлган талаптардын чегиндеги илимий жыйынтыктар. Диссертацияда Эгемендүү Кыргыз Республикасынын көрсөтүлгөн хронологиялык чектеги саясий өнүгүүсүнүн тарыхына тарыхнаамалык маалыматтардын, архив даректеринин негизинде илимий талдоо жүргүзүлүп, тарыхый баа берилген.

1-жыйынтык. Демилгелүү эмгек катары изилденген диссертациялык иштин актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, жоболору ишенимдүү далилденген. Изденүүчүнүн жеке салымы, диссертациянын түзүлүшү тууралуу маалыматтар киришүү бөлүмүндө так көрсөтүлгөн. (Киришүү).

2-жыйынтык. Диссертациялык иштин тарыхнаамасына, булактык базасына терең илимий талдоо жүргүзүлгөн. Бир катар архивдик маалыматтар илимий айлампага киргизилген. Иштин илимий методологиясы, изденүүчүнүн пайдаланган методдору ынанымдуу көрсөтүлгөн (I, II баптар).

3-жыйынтык. Өлкөнүн саясий тутумун реформалоонун өбөлгөлөрүн, өлкөдөгү коомдук-саясий кырдаалды, президенттик башкаруу институтунун

киргизилишин, көп партиялуулук системанын калыптанышын жана өнүгүүсүн терең талдоого алууга аракет жасалган.

4-жыйынтык. Изденүүчүнүн мамлекеттик башкаруунун начарлашынын, өлкөнүн коомдук-саясий турмушунда нараазычылыктардын күч алышынын, 2005-жылдагы элдик толкундоолордун себептерине, жүрүшүнө, натыйжасына, жаңы бийлик келгенден кийинки өлкөнүн коомдук-саясий абалына, бийлик менен саясий оппозициянын мамилесине ошол күндөрү жүз берген окуяларды чагылдырган булактык маалыматтардын негизинде талдоо жасоого, баа берүүгө аракет жасагандыгы жакшы көрүнүш.

5-жыйынтык. Диссертант өз алдынча илимий ой жүгүртүүдө, илимий талдоо жүргүзүүдө, архивдик материалдарды орду ордуна жайгаштырууда ийгиликке жетише алган.

6-жыйынтык. Диссертацияда саясий партиялардын коомдук рейтингин, президенттик шайлоонун натыйжасын, калктын жакырчылыгынын деңгээлин чагылдырган диаграммалар жана таблицалар талапка ылайык берилген. Алар өлкөнүн каралган мезгилдеги саясий өнүгүүсүнүн динамикасын көрсөтөт жана колдоого аларлык илимий ыкма болуп саналат.

3. Диссертациялык изилдөөдө чыгарылган корутундулар менен илимий жоболордун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү.

Илимий иште негиздүү илимий жыйынтыктар, жоболор, корутундулар чыгарылган. Эгемендүү Кыргыз Республикасынын каралган мезгилдеги саясий өнүгүүсүнүн тарыхы далилдүү архивдик документтер, илимий эмгектер менен бышыкталып берилген.

1-корутунду. Изденүүчү Эгемендүү Кыргыз Республикасынын саясий өнүгүүсүнүн тарыхнаамалык, булакнаамалык жана методологиялык аспектери илимий эмгектин алдына коюлган максат, милдеттерине илимий

талдоо жүргүзүүгө, илимий пикирлерди сунуштоого мүмкүнчүлүк жараткандыгын белгилеген.

2-корутунду. 1990-жылдардын башында Кыргызстан өзүнүн өнүгүү тарыхында биринчи жолу өз алдынча, көз карандысыз, суверендүү мамлекетке айланып, саясий, социалдык-экономикалык тармактарда реформалар жүргүзүлө баштаган. Кыргызстан өзүнүн өнүгүү багыты катары базар экономикасын жана батыштын өнүккөн өлкөлөрүнүн үлгүсүндөгү демократияны куруу жолун тандаган. Бул жол мурдагы коммунисттик системага альтернатива катары каралган. Саясий, социалдык-экономикалык багытта реформалар ишке ашырыла баштаган. Бул реформалардын негизги принциптери катары демократиялык баалуулуктар кабыл алынган. Президенттик башкаруунун киргизилишин, улуттук символдордун, Конституциянын кабыл алынышын, парламенттик шайлоолордун өткөрүлүшүн көз карандысыздыкка жетишкендиктин белгиси, улуттук, эл аралык деңгээлдеги тарыхый окуя катары баалоого болот. Салыштырмалуу кыска тарыхый мөөнөттө республикада олуттуу саясий, социалдык-экономикалык реформалар ишке ашырылган: советтик тоталитардык саясий система жоюлган, бүтүндөй бийлик системасы жана коомдук мамилелер түп тамырынан өзгөрүүгө дуушар болгон. Диссертант бул жараяндарды революциялык мүнөздөгү жараяндар катары баалоого толук негиз бар экендигин белгилеген. Анткени, алардын натыйжасында коом бир социалдык-экономикалык системадан экинчи социалдык-экономикалык системага өткөн.

3-корутунду. Өлкөдө орун ала баштаган демократиялык багыттын, плюралисттик көз караштардын шарданында бир партиянын монополиясынан баш тартып, көп партиялуулук системаны түзүү аракети орун ала баштаган. Диссертант Кыргызстандагы көп партиялык системасынын өнүгүү тарыхына талдоо берип жатып, бир идеологиянын, конкреттүү программанын айланасында бириккен партиялардын түзүлбөй жаткандыгын белгилеген. Тарыхый талдоо көрсөткөндөй, партиялар идеялык жактан эмес, бийликтин

партиясы, жеке лидердин партиясы, региондун партиясы катары түзүлүп, шайлоодон-шайлоого чейинки аралыкта түзүлө калышып, стратегиялык максаттарды эмес, кыска мөөнөт ичинде бийликке жетүү максатын көздөшүп келгендигин белгилеген.

4-корутунду. Изденүүчү изилдөөлөрүнө таянып, 1990-жылдардын ортосуна чейин, башкача айтканда А.Акаевдин башкаруусунун биринчи этабында жүргүзүлгөн саясий реформалар демократиялык мамлекетти (башкаруу системасын) куруу багытында өнүксө, А.Акаев экинчи президенттик мөөнөткө шайлангандан тартып, өлкөдө жүргүзүлүп жаткан демократиялык кайра куруулар квазидемократиялык мүнөзгө айланган деген тыянакка келген. Мамлекетти башкаруу системасында Референдумдар аркылуу Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жолу менен президенттин ыйгарым укуктарын ашыра көбөйтүү тенденциясы күч алган. Андан сырткары Конституцияны, шайлоо нормаларын жана мыйзамдарды президенттин керектөөлөрүнө туура келтирүү багытында бардык аракеттер жасалган. Жарым жартылай жүргүзүлгөн экономикалык реформалар, адилетсиз ишке ашырылган менчиктештирүү саясаты, калктын социалдык жиктешүүсүнө алып келип, элдин басымдуу бөлүгүнүн социалдык абалын кескин начарлаткан. Элдин социалдык көйгөйлөрү бийлик тарабынан өз учурунда чечилбеген. А.Акаевдин айланасындагы башкаруучу элитанын тар чөйрөсү өздөрүнүн жеке баюусу, президент болсо, бийликти кандай гана жол менен болбосун сактап калуу маселеси менен алек болгон. Бийлик менен элдин ортосундагы ажырым барган сайын тереңдей берген. Акырындап, бул тенденция бийликтин системалык кризисине, 2005-жылдагы Март элдик революциясынын натыйжасында “акаевдик бийликтин” кулашына алып келген.

5-корутунду. Элдик революциянын (2005) толкуну менен бийликке келген К.Бакиев өлкөнүн саясий өнүгүү тарыхында А.Акаев тарабынан кетирилген каталардан арыла алган эмес. “Жаны бийлик” революциянын

негизги талаптарын аткарбады. 2005-жылдагы Март окуясынан кийинки 2 жылды Кыргызстандын саясий өнүгүүсүндө өлкөнүн коомдук-саясий жашоосундагы эң туруксуз мезгил катары кароого болот. Бул мезгилдин негизги өзгөчөлүгү – парламент менен президенттин, аткаруу бийлигинин ортосундагы саясий тирешүүнүн күч алгандыгы менен мүнөздөлөт. Кыска мөөнөттүн аралыгында Кыргызстанда жалпы оппозиционерлер жана бийлик тарабындагылар уюштурган 1,5 миң митинг өткөн. К.Бакиев башкарган 5 жыл аралыгында 3 Конституция кабыл алынып, 4 өкмөт алмашкан. Бул өлкөдөгү саясий кырдаалдын туруксуздугун көрсөткөн. К.Бакиев мамлекетти башкаруу саясатында акаевдик жолго түшкөн. Бакиевдик бийлик тарабынан ички, тышкы саясатта мурдагы режим кетирген кемчиликтердин баары кайталанган, (паракорлук, мыйзам бузуу жолу менен авторитардык бийликти орнотуу, үй-бүлөлүк, кландык башкаруу, кадр саясатындагы трайбализм, бийлик түзүмүнүн криминал менен ымалалашуусу (сращивание), буйрутма адам өлтүрүүлөр ж.б.). Изденүүчү мына ушул факторлордун жыйындысы “бакиевдик бийликти” күч менен кулаткан 2010-жылдагы Апрель окуясына алып келди деген корутунду чыгарган.

6-корутунду. Каралып жаткан мезгилдеги Эгемендүү Кыргызстандын саясий өнүгүү тарыхына талдоо жүргүзүп, диссертант ага жалпысынан төмөнкүдөй мүнөздөмө берген: **Биринчиден**, Кыргыз Республикасынын алгачкы эки президентинин бийликтен мыйзамсыз күч колдонуу жолу менен алмаштырылышы, Кыргызстанда 20 жыл аралыгында эки президент тарабынан жүргүзүлгөн саясий реформалар эффективдүү мамлекеттик башкаруу системасын орното албагандыгын көрсөттү. **Экинчиден**, акаевдик жана бакиевдик режимдер президенттик бийликти мыйзамдуу цивилизациялык жол менен өткөрүп берүү саясий маданиятын калыптандыра албады. **Үчүнчүдөн**, демократиялык башкаруу системасына мүнөздүү болгон бийлик бутактарынын мыйзамдуу тең салмактуулугун орното алышпады. **Төртүнчүдөн**, өлкөнүн саясий өнүгүүсүндө улуттук мамлекетчил саясий элитаны калыптандыра албады. **Бешинчиден**, акаевдик жана бакиевдик

башкаруу жылдарындагы коомубуздун эң чоң жоготуусу – адамдардын аң-сезимин, жан дүйнөсүн, баалуулуктарын жаралаган руханий кризистин орун алышы болду.

7-корутунду. Диссертант илимий иштин корутунду бөлүгүндө жүргүзгөн изилдөөлөрүнө жана талдоолоруна таянып, өлкөдө саясий туруктуулукту камсыз кылуу жана эффективдүү мамлекеттик башкарууну калыптандыруу багытында өз алдынча илимий сунуштарды берген. Бул албетте, изилдөө ишинин илимий-практикалык маанисин жогорулатат жана колдоого аларлык көрүнүш.

4. Диссертациялык иштин илимий жыйынтыктарынын ички биримдиги анын структурасынын ырааттуу жана логикалык жактан бири-бири менен абдан тыгыз биримдикте түзүлгөндүгүндө турат. К.К.Рыскуловдун иши киришүүдөн, 4 баптан, корутундудан жана колдонулган булактар менен адабияттардын тизмесинен турат.

5. Диссертациялык иштин негизги жоболорун, натыйжаларын жана корутундуларын жарыялоонун жетиштүү толуктугун ырастоо. Диссертациянын негизги жоболору, корутундулары жана жыйынтыктары эл аралык жана республикалык басылмаларда жарыяланган 10дон ашуун илимий макалаларда чагылдырылган. Жарыяланган эмгектер КР УАКтын илимий даража ыйгаруу жөнүндөгү талаптарына толук жооп берет.

6. Авторефераттын диссертациялык иштин мазмунуна дал келиши. Автореферат диссертациянын негизги мазмунун толугу менен кыскача форматта камтыйт. Анын басылмасы, КР УАКтын талаптарына ылайык, орус жана кыргыз тилдеринде даярдалып, анда кыргыз, орус жана англис тилинде резюме берилген.

7. Диссертациялык иштин мазмуну жана жасалгаланышы боюнча кемчиликтери. Жогорку илимий-теориялык деңгээлде бай материалдардын негизинде даярдалган иште айрым мүчүлүштүктөр кездешет.

Рыскулов Канатбек Кадыркуловичтин диссертациясынын кол жазмасында көптөгөн маселелердин изилдениши ийгиликтүү ишке ашырылгандыгы тууралуу жогоруда белгиленди. Муну менен катар кээ бир мүчүлүштүктөр да жок эмес. Алар төмөнкүлөр:

1. Диссертациялык иштин хронологиялык мезгили 1991-2010-жылдар деп көрсөтүлгөн, бирок апрель (2010) окуясы камтылган эмес.
2. Киришүүдө, каралган мезгилдин өзгөчөлүктөрүнө токтолгон бетте айрым кайталоолор бар (Киришүү 3-бет).
3. Каралган мезгилдеги саясий окуялардын күбөлөрүнөн (мамлекеттик жогорку кызматты ээлеген адамдардан) сурамжылоо жүргүзүлгөн, бирок изилдөө ишинде аларга булак катары шилтеме жасалган эмес.
4. Аксы (2002) окуясы өлкөдөгү саясий кризисти, бийлик кризисин кескин тереңдеткен жана Март (2005) революциясына алып келген негизги факторлордун бири болгон. Андыктан, изденүүчү изилдөө ишинде аталган окуяга кененирээк токтолсо болмок.

8. КР УАКтын диссертацияларга коюлган талаптарга жооп бериши.

Рыскулов Канатбек Кадыркуловичтин “Эгемендүү Кыргыз Республикасынын саясий өнүгүүсүнүн тарыхы (1991-2010жж.)” деген темадагы 07.00.02. – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган диссертациялык иши КР УАКтын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндө жобосунун талаптарына жооп берет. Андыктан, Рыскулов Канатбек Кадыркулович 07.00.02. – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу.

Расмий оппонент

тарых илимдеринин доктору,

профессор

